

Heiligen Nicolaas van Tolentino en Erasmus van Formiae

Pieter Pourbus
1550–60

Pen in zwarte inkt op papier,
288 × 162 mm
Privéverzameling

Herkomst: Veiling Christie's, Amsterdam, 9 november 1998, lot 3; veiling Christie's, Amsterdam, 10 november 1999, lot 302; kunsthandel Londen.

Tentoonstelling: Antwerpen 2014, 29.

Literatuur: Cornelis en Vanreybrouck 2012; Antwerpen 2014, 135.

In een ondiepe nis met zuil staan twee heiligen. De heilige Erasmus is te herkennen aan zijn martelattribution de windas en de mijter en kromstaf die bij zijn functie als bisschop van Formiae horen. De linker heilige werd eerst als Dominicus Guzman geïdentificeerd, maar werd door Cécile Kruyfhoofd op basis van de ster in zijn hand terecht herkend als de heilige Nicolaas van Tolentino.¹ Het blad heeft een halve klokvorm en was dus wellicht als ontwerp voor een luik bedoeld, een type drieluik dat na 1560 in Vlaanderen aan populariteit verloor. Het feit dat de twee heiligen samen op één luik zijn afgebeeld, de ondiepe nisvorm en de suggestie van dieptewerking door de voeten van de heiligen over de rand te laten steken, wekken de indruk dat dit een ontwerp was voor een grisaille op de buitenzijde van het linkerluik van een triptiek.² De neerwaartse blik van beide heiligen, evenals hun verlengde onderlijf suggereren dat het om een grootschalig drieluik ging.

De tekening is zonder twijfel van de hand van Pieter Pourbus, zo blijkt uit de vergelijking met enkele pentekeningen uit zijn oeuvre. De daadkrachtige omlijning van de vormen, de systematische parallelle arceringen en kruisarceringen, de vormontkennende arceringen in het hoofd van Erasmus, evenals de korte lijntjes in de gezichten en de hoekige vingers, tonen overeenkomsten met de tekenstijl van Pourbus in de *Vidimus van de Van Belletriptiek* en in de *Bewening* (beide cat. 31).

Door hun zeer systematische benadering verschillen deze tekeningen van de *Verrijzenis van Christus* (cat. 39) en het *Martelaarschap van de heilige Barbara* (afb. 54), die zich eerder kenmerken door een zoektocht naar de juiste compositie, waarbij ruimtewerking, positionering van de figuren ten opzichte van elkaar en de gebaren worden onderzocht. In de hier behandelde tekening wordt er niet meer gezocht naar de juiste compositie en de juiste houding van de figuren. De aandacht voor de slagschaduw van de opgeheven armen en de zwengel van het marteltuig van Erasmus toont aan dat deze tekening de laatste details uitklaart voordat de compositie omgezet zal worden in een

ondertekening op het gegronde paneel en als basis zal dienen voor het aanbrengen van de verf.

Van de *Vidimus voor de Van Belletriptiek* en de *Bewening* kon de directe relatie tussen de tekening en het schilderij en hun rol in de vertaling van de compositie naar groot formaat worden aangetoond (cat. 31). Het is daarom interessant een vergelijking met de ondertekening van de Van Belletriptiek te maken, en in het bijzonder met de grisailles op de verso van de luiken. Die ondertekening staat zeer dicht bij de tekening met Nicolaas en Erasmus. De uitwerking van de schaduwpartijen komt erg overeen met de tekening, waarbij er eveneens veel aandacht is voor de slagschaduw (cat. 30, afb. 1). Ook het detail van het opengeslagen boek is zeer gelijkend. Uit de studie van zijn ondertekeningen blijkt dat Pourbus een lijntekening prefereerde voor de uitwerking van de compositie in verf. Wellicht gaf een pentekening hem dus een sterkere basis voor de uitwerking van een ondertekening. De tekening van Nicolaas en Erasmus heeft dus – indien ooit uitgevoerd in verf – zeer waarschijnlijk een rol gehad bij het uitwerken van de ondertekening.

Wie de opdrachtgever van dit vermoedelijk imposante stuk was, blijft een open vraag. Tot nu toe heeft de zoektocht naar een gecombineerde verering van deze heiligen in Vlaanderen nog niets opgeleverd. De vergelijking die Kruyfhoofd maakte met de *Heiligen Franciscus en Blasius* in de Iglesia de Santo Domingo in Santa Cruz de La Palma (afb. 71) is in die zin interessant.³ Niet alleen de houdingen van deze heiligen en de compositie van de ondiepe nis, maar wellicht ook het formaat van deze werken (deze schilderijen zijn 231 cm hoog) kan vergelijkbaar zijn geweest. Het moet daarom in overweging worden genomen dat deze tekening verband houdt met een opdracht voor Spanje.

–AVO

Cat. 30, afb. 1: Detail van het infraroodreflectogram.

1. De identificatie als Dominicus Guzman werd voorgesteld in de veilingcatalogi van Christie's. Voor de identificatie als de heilige Nicolaas, zie Cornelis en Vanreybrouck 2012 en Antwerpen 2014, 135.
2. Antwerpen 2014, 135-136.
3. Zie ook de bijdrage van Didier Martens in dit volume.